

پیشگیری وضعی از قاچاق کالا در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲

مهدی صبوری پور*
حامد صفائی آتشگاه**

چکیده

قاچاق کالا و ارز به عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی دولتمردان، پدیده‌ای چندبُعدی است که موجب اختلال در نظام اقتصادی، اجتماعی و امنیت کشور می‌شود. مقابله با این پدیده از دیرباز دارای جایگاه ویژه‌ای در سیاست کیفری تقنینی ایران بوده است. ناکافی و زیان بار بودن سرکوبی مرتکبان قاچاق کالا و ارز، مقنن را به سوی به کارگیری تدابیر پیشگیرانه سوق داد. در همین راستا، فصل دوم قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به پیشگیری از وقوع جرم اختصاص یافت. مطابق یافته‌های تحقیق، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عمدتاً با توسل به فناوری‌های نوین در صدد دشوارسازی ارتکاب و افزایش خطر بزهکاری می‌باشد. قانون فوق در پرتو تدابیری نظیر یکپارچه‌سازی و نظارت بر فرآیند تجارت در پی شفاف‌سازی زنجیره تأمین بوده است. از آنجا که امروزه پیشگیری موقعیت مدار از حالت سنتی به حالت فناورانه ارتقا یافته، موفقیت این برنامه‌ها در گرو به کارگیری ابزارهای فناورانه‌ای است که در اختیار کنش‌گران پیشگیری از وقوع جرم قرار می‌گیرد. البته کاربست این تدابیر با چالش‌های مختلفی همراه است که در این پژوهش بدان‌ها اشاره شده است.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری وضعی، قاچاق کالا، پیشگیری از قاچاق، پیشگیری

فناورانه، یکپارچه‌سازی.

* عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول) m_sabooripour@sbu.ac.ir
** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی safaei@live.com

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۲۸

حفظ نظم و امنیت جامعه از منظر اقتصادی همواره یکی از دغدغه‌های اصلی دولت‌ها است. اخلال در نظام اقتصادی هر کشوری می‌تواند اسباب نارضایتی مردم را فراهم ساخته و منجر به سستی و ضعف پایه‌های غیراقتصادی جامعه همچون پایه‌های سیاسی و اجتماعی جامعه گردد. با گذشت زمان و ظهور دشواری و تنگناهای جدید در عرصه حفظ ثبات اقتصادی، تفکر لزوم مداخله تدابیر پیشگیرانه برای نیل به هدف فوق قوت بیشتری گرفت و به مرور زمان به سیاست رایج و عملی بسیاری از کشورها تبدیل شد. در سطح بین‌المللی نیز، کنوانسیون‌های متعددی به پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز پرداخته‌اند. کنوانسیون بین‌المللی کمک‌های متقابل اداری به منظور پیشگیری، تجسس و جلوگیری از تخلفات گمرکی، کنوانسیون بین‌المللی هماهنگی کنترل‌های مرزی کالاها، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، کنوانسیون تجدیدنظرشده کیوتو در مورد ساده و هماهنگ سازی تشریفات گمرکی از جمله منابع بین‌المللی هستند که تدابیری در زمینه پیشگیری از قاچاق کالا اندیشیده‌اند. البته در دو کنوانسیون اخیرالذکر از جرم قاچاق یاد نشده است، اما تدابیر پیش‌بینی شده در راستای پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز هستند.

مقابله با قاچاق کالا و ارز از دیرباز در سیاست جنایی ایران و در گفتمان مقامات حکومتی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. به گونه‌ای که قانون مجازات مرتکبان قاچاق مصوب ۱۳۱۲ جامع‌ترین قانون مبارزه با قاچاق در بازه زمانی پیش از انقلاب اسلامی بود؛ هر چند اقدامات آن عمدتاً جنبه کیفری داشتند. در این قانون، مقنن بدون ارائه تعریفی از قاچاق، اقدام به جرم‌انگاری و سزادهی نسبت به مرتکبان می‌کرد. تحلیل این قانون نشان می‌دهد که مقنن تمایلی نسبت به پیشگیری از جرم در معنای خاص آن ندارد؛ بلکه از گذر اعمال مجازات، قصد داشته که به بازدارندگی لازم دست یابد. شاید دلیل این امر، عدم پیشرفت علم جرم‌شناسی در ایران و جهان بود. به طور مثال، نظریه‌های پیشگیری موقعیت‌مدار عمدتاً طی حدود ۴۰ سال اخیر بازتاب داشته‌اند. از این رو نمی‌توان در چنین عصری از مقنن انتظار اتخاذ تدابیری مبتنی بر علم جرم‌شناسی را داشت.

پس از انقلاب اسلامی نیز، به رغم اقدامات متعدد صورت‌گرفته از سوی نهادهایی چون «ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز» فرآیند پیشگیری از این پدیده و معضل چندبعدی از نظر تدابیر و زیرساخت‌های قانونی با خلأهایی مواجه بود. افزون بر اهتمام به اجرای فرمایش مقام معظم رهبری در پیشگیری از قاچاق کالا، تحولات علوم جنایی

و فناوری‌های نوین از یک سو و الحاق به کنوانسیون‌های بین‌المللی از سوی دیگر بسترهای لازم برای تحول در مقررات این حوزه را فراهم ساخته بود. بدین سان مجلس شورای اسلامی بر آن شد تا نظام مبارزه با قاچاق کالا و ارز را از حالت آیین‌نامه‌ای خارج کند و به آن اعتبار قانون بدهد. لذا لایحه «مبارزه با قاچاق کالا، ارز، ریال و اوراق بهادار» در مجلس شورای اسلامی مطرح گردید. پس از اصلاحات متعدد لایحه، در تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۳ «قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز» مشتمل بر ۷۷ ماده و ۷۹ تبصره طی ۱۰ فصل با اتخاذ تدابیری کیفری (ماهوی و شکلی)^۱ و غیرکیفری به تصویب رسید.

به این ترتیب، مقنن با اعتقاد به اینکه صرف استفاده از ابزارهای زرادخانه کیفری راهکار صحیحی برای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز نیست، در اقدامی نوین و بی‌بدیل در قوانین داخلی ایران، فصل دوم را - که طولانی‌ترین فصل قانون نیز هست - به پیشگیری از قاچاق اختصاص داده است.

مدیریت پیشگیری از قاچاق کالا تا قبل از ابلاغ قانون مذکور بر عهده «ستاد مرکزی قاچاق کالا و ارز» بود. با لازم‌الاجرا شدن قانون، مدیریت مبارزه با جرم، از مدیریت پیشگیری از جرم تفکیک شد و در ماده ۴ قانون مقرر گردید که «به منظور هماهنگی و نظارت بر اجرای وظایف مندرج در این فصل، ستاد می‌تواند حسب مورد کارگروه‌های کارشناسی از قبیل کارگروه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز متشکل از نمایندگان دستگاه‌های عضو ستاد تشکیل دهد.» همچنین مطابق تبصره یک ماده ۴، «معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه» مسئولیت کارگروه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز را برعهده دارد. در سطح استان‌ها نیز مسئولیت کارگروه مذکور به معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری‌ها سپرده شده است.

در فصل دوم قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مقنن با تدابیری نظیر شناسایی و رهگیری کالا در زنجیره تأمین، نظارت بر انبارها و مراکز نگهداری کالا، تجهیز شناورها و وسایل حمل‌ونقل، نظارت بر فعالیت صرافی‌ها، یکپارچه‌سازی فرآیند تجارت و الکترونیکی نمودن اسناد درصدد پیشگیری موقعیت مدار از وقوع جرم است. لذا در

۱. در خصوص تحولات مراجع صالح رسیدگی به جرم قاچاق، پس از تصویب قانون مورد بحث، توجه خوانندگان محترم را به فصل هشتم قانون جلب می‌کنیم. همچنین با توجه به اینکه در مورد تعیین صلاحیت مرجع رسیدگی‌کننده به جرایم مرتکبین قاچاق کالاهای ممنوع آراء مختلفی صادر شده بود، رأی وحدت رویه شماره ۷۳۶ در تاریخ ۱۳۹۳/۹/۴ توسط هیأت عمومی دیوان عالی کشور صادر شد. مطابق این رأی «... رسیدگی به بزه قاچاق کالاهای ممنوع همانند رسیدگی به بزه قاچاق کالا و ارز سازمان‌یافته و حرفه‌ای و بزه قاچاق کالا و ارز مستلزم حبس و یا انفصال از خدمات دولتی مطلقاً در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب است.»

بخشی از این فصل، مقنن با به کارگیری ابزارهای فناورانه درصدد است تا زمینه های سلب فرصت های بزهکاری را فراهم ساخته و در نهایت به فعالیت بخشی از اقتصاد پنهان پایان دهد. این تدابیر را می توان «پیشگیری موقعیت مدار فناورانه» نام گذاری کرد.

پژوهش حاضر که از نوع مطالعات توصیفی - تحلیلی است، درصدد بررسی راهکارهای فصل دوم^۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در پرتو پیشگیری موقعیت مدار فناورانه است. بر همین اساس، ابتدا (بند اول) محتوای این تدابیر از منظر جرم شناسی پیشگیری تحلیل و در ادامه (بند دوم) چالش های به کارگیری فناوری در تدابیر موقعیت مدار پیشگیری از وقوع جرم مورد بررسی قرار خواهد گرفت .

۱. محتوای تدابیر پیشگیرانه

تحولات ناشی از پیشرفته شدن بزهکاران و بزهکاری منجر به پیشرفته شدن بزه دیدگان، تدابیر و کنش گران پیشگیری از وقوع جرم شده است. لذا دولت ها و مردم برای کنترل جرایم و پیشگیری از بزه دیدگی، از طریق به کارگیری فناوری های نوین سعی در افزایش خطر ارتکاب جرم، کاهش برانگیختگی مجرم، افزایش تلاش مجرم و ... دارند.^۲

در زمینه قاچاق نیز پاسخ دولت ها به تحرکات کنترل نشده در مرزها ادامه داشته تا به امری بسیار پیچیده و گسترده، همراه با به کارگیری فناوری های زیاد، مجازات های روبه افزایش و روش های ابتکاری در کنترل مرزها تبدیل شد.^۳ مقنن کشور ما نیز برای پیشگیری از جرایم قاچاق کالا و ارز تدابیری فناورانه (مبتنی بر به کارگیری فناوری) پیش بینی کرده است. در همین راستا، در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز از طریق استفاده از فناوری های ناظر بر کنترل ورود و خروج، سامانه های الکترونیکی و هوشمند جدید از قبیل سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق و سامانه اطلاعات مالی صرافی ها و سایر فناوری ها به امر پیشگیری از وقوع جرم توجه شده است.

پیش از ورود به این بحث باید مبنای اصلی جرم شناختی اتخاذ این تدابیر را بیان نمود. به نظر می رسد قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عمدتاً بر پایه تدابیر کنترلی و

۱. شایان ذکر است که در اصلاحات نهایی لایحه مبارزه با قاچاق کالا و ارز به این امر توجه نشده است که فصل دوم، بایستی لااقل از ماده ۵ شروع می شد؛ چرا که عبارت «دولت مکلف است به منظور پیشگیری از ارتکاب قاچاق...» نشان گر این است که تدابیر پیشگیرانه از این ماده شروع شده اند.

2. Tilley, Nick, Crime Prevention and System Design, Handbook Of Crime Prevention and Community Safety, Willan, 2005, pp. 286-7.
3. Pickering, Sharon; and Leanne Weber, "Borders, Mobility and Technologies of Control", In: Pickering, Sharon; and Leanne Weber (eds), Borders, Mobility and Technologies of Control, Dordrecht, Springer Netherlands, 2006, p. 9.

نظارتی سعی در سخت کردن دسترسی به آماج، افزایش خطر ارتکاب و در نهایت فرصت زدایی از بزهکاران بالقوه دارد. در واقع، اگر کاهش بیکاری امری مشکل باشد، در عوض تأثیرگذاری بر اوضاع و احوال مادی تشکیل‌دهنده فرصت‌های بزهکاری امکان‌پذیر است.^۱ پس می‌توان از گذر اقدامات موقعیت‌مدار از وقوع جرایم پیشگیری نمود. این برنامه‌ها تا همین اواخر بر پایه تدابیر سنتی اجرایی می‌شد. اما در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و به‌ویژه در تبصره ۳ ماده ۵ و همچنین ماده ۶ این قانون تدابیر موقعیت‌مدار مبتنی بر به‌کارگیری فناوری‌های مختلف تبلور پیدا کرده است. این تدابیر ایجادکننده سامانه جامع شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق هستند. جهت طراحی برنامه عملی برای فرآیند پیشگیری از وقوع جرم ابتدا باید خطر و تهدیدات آن جرم شناسایی شود.^۲ شناسایی پدیده قاچاق کالا نیز از این امر مستثنی نبوده و با توجه به گستردگی و پیچیدگی آن در سطح کشور نیازمند ایجاد سامانه‌های مختلفی جهت پیشگیری و مبارزه با این پدیده هستیم. از این رو باید سامانه‌ای با همکاری دستگاه‌های مختلف با قدرت شناسایی بالا ایجاد گردد. این سامانه بر کلیه فرآیندهای تجارت کشور نظارت خواهد داشت. کلیه آمار و اطلاعات نظام پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا از قبیل اسامی بزهکاران، تجار، کالاها و انبارها در این سامانه جمع می‌شود. با توجه به بررسی‌های نگارندگان، به نظر می‌رسد چنین سامانه‌ای تاکنون جهت پیشگیری از هیچ‌یک از جرایم کشور تهیه نشده بود. لذا با توجه به آثار مخرب قاچاق کالا که پیش از این بدان اشاره شد و همچنین به دلیل اینکه از گذشته این بیم وجود داشته که بسیاری از اطلاعات به دلیل عدم جمع و یکپارچه بودن آنها به کار گرفته نمی‌شوند، راه‌اندازی این سامانه در تبصره ۳ ماده ۵ پیش‌بینی شده است. در ماده ۶ نیز به منظور جمع داده‌ها و یکپارچه سازی اطلاعات مربوط به سامانه مذکور در تبصره ۳ ماده ۵ تدابیری اندیشیده است. هرچند عنوان اتخاذی برای این سامانه، عنوانی تهاجمی است، اما تدابیر آن عمدتاً مبتنی بر پیشگیری موقعیت‌مدار است. البته انتخاب این عنوان شاید به این دلیل باشد که، در زمان ارائه لایحه، ادبیات پیشگیرانه بر آن حاکم نبود و پس از اتخاذ تصمیم در خصوص قرار دادن فصل جداگانه جهت پیشگیری از وقوع جرم، ادبیات قانون تغییر پیدا نکرده است.

از آنجا که میزان شناسایی سامانه، نشانگر دقت و صحت آن است، بایستی جهت بررسی تحقق اهداف طرح و به‌ویژه میزان کارایی آن، آمار شناسایی در یک مرکز

۱. بجر، ژان لوک؛ و نیکیلا کلوز، «جرم اقتصادی و کنترل آن»، ترجمه شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۶۱، ۱۳۸۶، صص. ۱۴۰-۱۴۱.

۲. خانعلی‌پور واجارگاه، سکینه، پیشگیری فنی از جرم، نشر میزان، ۱۳۹۰، ص. ۱۹.

گردآوری شود. توضیح اینکه، اطلاعات سامانه های جزئی پیش بینی شده در قانون، به سامانه جامع تری با عنوان «سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق» انتقال داده خواهد شد. سپس در این سامانه، اطلاعات اخذ شده از دیگر واحدها تجمیع و یکپارچه می شود. از این طریق نقاط آسیب پذیر و دارای نرخ بالای وقوع جرم، مجرمین پرخطر و ... با سهولت بیشتری شناسایی شده و افزون بر تسهیل روابط تجاری، رقم سیاه جرایم نیز پایین می آید. به نظر می رسد که سامانه های مورد نیاز برای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز محدود به سامانه های معرفی شده در قانون و متن این اثر نمی باشد. لذا می توان با استنباط از ماده ۵ قانون مورد بحث، سامانه های دیگری را نیز جهت سلب فرصت های بزهکاری راه اندازی نمود. در ادامه با الهام از طبقه بندی های مختلف پیشگیری موقعیت مدار،^۱ به بررسی آن دسته از تدابیر ماده ۶ که در راستای اهداف سامانه فوق پیش بینی شده اند در دو گفتار تدابیر دشوارکننده ارتکاب جرم^۲ و تدابیر خطرآزا^۳ می پردازیم.

۱-۱. تدابیر دشوارکننده

۱-۱-۱. پیشگیری وضعی از طریق یکپارچه سازی و نظارت بر فرآیند تجارت

عملکرد جزیره ای در حوزه های مختلف تجاری موجب ایجاد شکاف هایی در نظارت بر فرآیند تجاری می شود. یکپارچه سازی فرآیند تجاری^۴ با ایجاد نوعی پیوند میان اطلاعات حوزه های مختلف از گذر گردآوری آنها این شکافها را برطرف کند. این امر به ما اطمینان می دهد که همه فعالیت های تجارت الکترونیکی با فرآیند تجاری یکپارچه خواهند شد، چرا که با اطلاعات موجود در سایر پایگاه های داده ما به روزرسانی می شوند.^۵ بدین سان از گذر یکپارچه شدن اطلاعات می توان به داده های سایر بخش ها دسترسی داشت و بر آنها نظارت نمود؛ زیرا رؤیت پذیری تخلفات حوزه تجارت با توجه به ماهیت آنها عمدتاً پایین است، از این رو نظارت الکترونیکی بر فرآیند تجاری جهت

۱. در این خصوص؛ ر.ک. ابراهیمی، شهرام، جرم شناسی پیشگیری، نشر میزان، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۱.

ایراد می که به این طبقه بندی ها وارد است، بحث هم پوشانی برخی از این دسته ها با دسته های دیگر است. به طور مثال، ممکن است راهکاری از یک سو موجب افزایش خطر ارتکاب جرم شود و از سوی دیگر هزینه های ارتکاب را بالا برده یا موجب دشوارسازی ارتکاب جرم شود. لذا به نظر می رسد که هیچ یک از طبقه بندی ها بی نقص نباشند.

2. Commitment hardening
3. Increase the risk
4. Business process integration
5. O'Brien, James, Management Information Systems, 10th edition, New York, McGraw-Hill/Irwin, 2011, p. 373.

پیشگیری از تخلفات این حوزه ضروری است. افزون بر این، از طریق این سامانه می توان در پیشبرد اهداف تجاری نیز از اطلاعات یکپارچه شده بهره مند شد.

هرچند امروزه یکپارچه سازی اطلاعات از ملزومات اصلی در روابط سازمان هاست اما نباید مشکلات عملی تحقق یکپارچه سازی فرآیند تجاری را نادیده گرفت. حتی عده ای در تحقق این هدف تردید داشته اند. به طور مثال در سال ۲۰۰۶ جیل گربیت و همکارش در مقاله «آیا یکپارچه شدن فرآیند تجاری امکان پذیر است؟» به امکان عملیاتی شدن این راهکار پرداخته اند. البته آنها در نهایت به این باور رسیدند که مطالعه موردی صورت گرفته نشانگر امکان تحقق یکپارچه شدن فرآیند تجاری را با کمک سایر عوامل تأیید می کند.^۱ البته تردهایی نیز داشتند. امروزه یکپارچه سازی در کشورهای دیگر نیز اجرا می شود. به طور مثال، در کشور اسلوانی، با توجه به مشکلات عملی در پیشگیری جرم، از جمله پیش بینی اقدامات پیشگیرانه مبتنی بر شفاف سازی، برای محدود کردن فرصت فساد، قانونی^۲ در سال ۲۰۱۰ به تصویب رسیده است.^۳

رقم سیاه بالای تخلفات حوزه تجارت نشان می دهد که فرآیند تجاری سنتی ایران و نظارت بر آن دارای شکاف هایی است که بروز تخلفات تجاری را میسر می سازد. از این رو مطابق بند الف ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف شد با همکاری ستاد و گمرک جمهوری اسلامی ایران و سایر دستگاه های ذی ربط سامانه نرم افزاری جامع یکپارچه سازی و نظارت بر فرآیند تجارت را راه اندازی نماید. البته در گمرک ایران، پیش از این توسط سامانه آسیکودا^۴ به فرآیندهای تجاری گمرک نظارت می شد. با وجود تلاش های انجام شده، ضعف و ناپایداری در زیرساخت های ارتباطی از یک طرف و پیاده سازی سیستم های نرم افزاری جزیره ای و غیریکپارچه در گمرک ایران از سوی دیگر موجب شده است که این سازمان در این زمینه با وضع مطلوب فاصله نسبتاً زیادی داشته باشد.^۵ افزون بر این، فرآیند تجاری کشور در گمرک خلاصه نمی شود و بر سایر بخش های تجاری نیز باید نظارت

1. Themistocleous, Marinos; and Gail Corbitt, "Is Business Process Integration Feasible?", Journal Of Enterprise Information Management, Vol. 19, Issue 4, 2006, pp. 434-49.

2. Integrity and Prevention of Corruption Act

3. Mesko, Gorazd; Dobovsek, Bojan; and Branko Azman, "Prevention of Corruption: Slovenian Perspective", In: Caneppele, Stefano; and Francesco Calderoni, Organized Crime, Corruption and Crime Prevention, Springer International Publishing, 2014, p. 147.

4. Automated System for Customs Data

۵. سلاجقه، سعادت، بررسی رویکرد پیشگیری از جرم در قوانین امور گمرکی با تأکید بر قانون جدید امور گمرکی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز (واحد بین الملل)، ۱۳۹۱، صص. ۲۴-۲۵.

شود. زیرا در غیر این صورت سلب فرصت های بزهکاری در یک منطقه از کشور بیم جابجایی بزهکاری را در پی خواهد داشت. از این رو نیازمند طراحی سامانه جامعی هستیم که بر کلیه فرآیندهای تجاری - داخل و خارج از گمرک - نظارت داشته باشد. به همین دلیل متولی اصلی طراحی این سامانه وزارت صنعت، معدن و تجارت به عنوان رهبر اصلی امور تجاری کشور تعیین شده است. این در حالی است که ترکیه در راستای تحول ساختار اداری گمرک، طرح نوین سازی موسوم به گامسیس^۱ را با حمایت مالی بانک جهانی آغاز کرده است. هدف از این طرح جلوگیری از ورود غیرقانونی کالا به ترکیه و پیشگیری از تقلب در بیان ارزش و مقدار کالاهای قیدشده در اظهارنامه گمرکی می باشد؛ با استقرار این سامانه در گمرک تعداد کشفیات کالای قاچاق به شدت افزایش پیدا کرده است.^۲ بدین سان در ایران نیز می توان انتظار داشت که از گذر تدابیری نظیر یکپارچه سازی و مدیریت صحیح آنها، فرصت های موجود در حفره های فرآیند تجارت پوشش داده شده و با دشوارسازی فعالیت بزهکاران بالقوه، از وقوع جرایم پیشگیری کرد.

۱-۲. پیشگیری موقعیت مدار از گذر الکترونیکی نمودن اسناد

در عصر حاضر با گسترش استفاده از رایانه و اینترنت، حذف اسناد کاغذی و قدم نهادن در راه ایجاد روابط اداری عاری از کاغذ^۳ در دستگاه های مختلفی چون بیمارستان ها، ادارات مالیات، گمرک و ... که با کاغذ سر و کار بیشتری دارند از اقبال بیشتری برخوردار شده است. هنگامی که کاغذ را با فناوری های نوین مقایسه می کنیم، مشاهده می کنیم که گاهی اوقات پرهزینه تر و با کارایی کم تر نسبت به آنهاست.^۴ افزون بر این، مقایسه روابط مبتنی بر کاغذ با فناوری های نوین نشانگر بالاتر بودن هزینه های سیستم کاغذی است. با این توضیح که هزینه های تحویل اسناد کاغذی، ذخیره سازی، بازیابی و سایر هزینه های مستقیم استفاده از کاغذ، در مقابل سامانه های الکترونیکی بیشتر است. نگرانی نسبت به جعل اسناد کاغذی نیز از سایر معضلات به کارگیری این ابزار است. جعل اسناد کاغذی از دسته جرایمی است که به راحتی قابل کشف نیست. این رفتار که دارای رقم سیاه بالایی است، بسترساز جرایم متعددی از قبیل رشا،

1. GUMSIS

۲. فصیحی، حبیباله؛ و جمشید منصور قناعی، بررسی وضعیت قاچاق کالا در ایران و چند کشور متناظر، جلد دوم: ترکیه، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، معاونت پژوهش و آمار و اطلاعات، ۱۳۸۸، ص. ۱۶.

3. Paperless

4. Sellen, Abigail, The Myth of the Paperless Office, Massachusetts, MIT Press, 2002, p. 25.

ارتشا و اختلاس و در پی آنها قاچاق کالا می‌باشد. نگرانی دولت‌ها نسبت به امور فوق موجب روی آوردن به استفاده از اسناد الکترونیکی شده است؛ لذا حذف روابط مبتنی بر کاغذ و اشاعه دولت الکترونیک امروزه حالت فراگیری در دنیا به خود گرفته است. شاید در ابتدا این امر به ذهن خطور کند که الکترونیکی نمودن اسناد از طریق اسکن آنها صورت می‌گیرد، اما این اقدام بدیهی از سوی مقنن بسیار بعید است. بلکه منظور مقنن از الکترونیکی نمودن اسناد این است که اسناد دست نویس دیگر ایجاد نشود. به‌طور مثال، سند در رایانه تایپ شود و سپس به‌صورت برخط به سامانه مرکزی ارسال گردد و سامانه، در پاسخ به این درخواست، شناسه‌ای را به آن سند اختصاص دهد.

در مورد ارائه راهکارهای الکترونیک کردن اسناد گمرکی تلاش‌های زیادی شده است. در سال‌های اخیر محققان یک شرکت بین‌المللی حمل‌ونقل و پست محموله^۱ به یافته جدیدی در این زمینه دست پیدا کردند. دنیس مک و همکارانش معتقدند، اختراعی داشته‌اند که هزینه و زمان حمل‌ونقل را کاهش خواهد داد. البته آنها پیش‌شرطی را جهت موفقیت طرح خود مطرح کرده‌اند. به نظر آنها باید توجه داشت که کشور موردنظر، اسناد گمرکی غیر کاغذی را قبول کند. اگر چنین شد، انواع مأموریت‌ها و اقداماتی که فرآیند حمل‌ونقل بین‌المللی را به سوی ساده‌سازی سوق می‌دهد، فراهم نماید^۲ تا بتوان به اهداف طرح دست یافت. از این رو می‌توان به اسناد و مدارک گمرکی از طریق انتقال داده بر روی شبکه یا الصاق برچسب RFID و ذخیره اطلاعات در آن به راحتی دسترسی پیدا کرد. البته این طرح محدود به اسناد گمرکی نمی‌شود. بلکه اسنادی از قبیل حمل‌ونقل کالا در داخل کشور نیز باید الکترونیکی شوند. بنابراین از طریق الکترونیکی نمودن اسناد شاهد شفافیت فعالیت‌ها و سلب فرصت از بزهکاران خواهیم بود. در همین راستا، مؤسسه ملی آمار بلغارستان، یک پایگاه ثبت اداری فراگیر ایجاد کرده که شماره شناسایی منحصر به فرد این پایگاه^۳ در سایر پایگاه‌های ثبتی نظیر پایگاه ثبت مالیات و پایگاه ثبت سفارش نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۴

در ایران نیز گام‌هایی به‌سوی الکترونیک‌شدن روابط اداری برداشته شده است. این اقدام پیش از این در بند ۴ از فصل هفتم پیوست کلی قانون الحاق دولت جمهوری

1. United Parcel Service Of America, Inc.
2. Mack, Dennis; Johnson, Joe; and Paul Reithmeier, Method and Computer Program Product for Providing Paperless Customs Documentation, US Patent 20080255863 A1, 2008.
3. BULSTAT
۴. استانوف، جی، «تشکیل و توسعه پایگاه ثبت اداری بلغارستان»، ترجمه مهناز دودی‌منش، بررسی‌های آمار رسمی ایران، شماره ۶۱، ۱۳۸۳، صص. ۳۷-۴۳.

اسلامی ایران به کنوانسیون تجدیدنظرشده کیوتو در مورد ساده و هماهنگ سازی تشریفات گمرکی، مصوب ۱۳۸۹، برای ایران پیش بینی شده است. مطابق این بند، موارد زیر در متون جدید یا تجدیدنظرشده قوانین ملی پیش‌بینی خواهد شد:

«روش‌های تجارت الکترونیک به عنوان جایگزینی برای الزامات اسنادی مبتنی بر کاغذ؛ - روش‌های تأیید مبتنی بر مکاتبات کاغذی و نیز الکترونیکی؛ - محق بودن گمرک به أخذ اطلاعات جهت استفاده درون‌سازمانی و، در صورت اقتضاء، مبادله اینگونه اطلاعات با دیگر گمرکات و تمامی دیگر طرف‌های قانونی مجازشده از طریق فنون تجارت الکترونیکی».

الزامات فوق عمدتاً با هدف پیشگیری از استفاده مکرر از اسناد و استفاده از اسناد خلاف واقع وضع شده‌اند. استفاده از این اسناد از جمله مولدهای فرصت‌هایی است که بر تن کالای قاچاق، لباس کالای مجاز می‌پوشاند. به‌طور مثال از طریق اسناد اصیل، کالا وارد کشور می‌شود، اما شواهد استفاده از این سند یا به وجود نمی‌آید و یا از بین می‌رود. سپس این اسناد در رابطه با امر دیگری مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

با توجه به این مراتب، در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تدابیر مختلفی برای مقابله با استفاده از اسناد خلاف واقع، هم در بُعد کیفری و هم در بُعد غیر کیفری، اتخاذ شده است. مطابق بند پ ماده ۲، اظهار کالا به گمرک با ارائه اسناد و یا مجوزهای جعلی قاچاق محسوب شده است. افزون بر این، افزایش نرخ ارتکاب جعل، استفاده از اسناد گمرکی مجعول از یک‌سو و میزان بازدارندگی پایین ابزارهای پیشین زرادخانه کیفری از سوی دیگر، منجر به افزایش مجازات مرتکبان در ماده ۳۳ قانون پیش‌گفته گردید. لذا مطابق این ماده، مرتکب جعل و استفاده از اسناد مجعول اشاره‌شده، حسب مورد علاوه بر مجازات حبس مذکور در قانون مجازات اسلامی به جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر ارزش کالای موضوع اسناد مجعول محکوم می‌شود.

یکی از رفتارهایی که طی چندسال اخیر با خلأ ابزار کیفری لازم، رواج دارد، خرید و فروش و استفاده مکرر از اسناد اصیل گمرکی می‌باشد. جهت برخورد با این مرتکبان، مقنن در تبصره ماده ۳۳ مقرر داشته است: «خرید و فروش اسناد اصیل گمرکی که قبلاً در ترخیص کالا استفاده شده است و همچنین استفاده مکرر از آن اسناد، جرم محسوب و مرتکب به مجازات فوق محکوم می‌شود.» عبارت اخیر این تبصره در خصوص میزان مجازات مرتکب ابهام دارد. به نظر می‌رسد منظور مقنن، «محکومیت به جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر ارزش کالای موضوع اسناد» می‌باشد. همچنین در خصوص ویژگی مرتکبان، شایان ذکر است، با توجه به استفاده واژه عام

«هرکس» در ابتدای ماده، کلیه اشخاص، اعم از کارمندان و افراد عادی مشمول ماده و تبصره آن قرار می‌گیرند.^۱

در کنار تدابیر کیفی فوق، مقنن به الکترونیک کردن روابط اداری، به‌خصوص اسناد، توجه ویژه‌ای مبذول داشته است؛ چرا که راهکار خرمندانانه، اتخاذ پیشگیری غیرکیفری، قبل از پیشگیری کیفری است. با سلب فرصت ارتکاب جرم از بزهکار بالقوه، نیازی به توسل به ابزارهای زرادخانه کیفری نیست. مطابق بند ب ماده ۶ قانون، وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و راه و شهرسازی موظف شده‌اند کلیه اسناد ورود، صدور، عبور، حمل و نقل و نظایر آن را الکترونیک نمایند. عبارت «کلیه» در قسمت اخیر بند فوق، نشانگر این است که موارد اشاره‌شده به‌صورت حصری نبوده و سایر اسناد نیز بایستی الکترونیک شوند. این اقدام با افزایش تلاش بزهکار و کاهش دسترسی به آماج‌های جرم می‌تواند کاهش نرخ وقوع جعل در اسناد مذکور را در پی داشته باشد.^۲ البته پیش‌تر، گمرک در ماده ۹ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰، موظف به فراهم ساختن امکانات به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات و همچنین، وزارت امور اقتصادی و دارایی در تبصره ماده ۹، موظف به تصویب آیین‌نامه گمرک الکترونیک (ظرف شش ماه از تاریخ تصویب این قانون) شده بود. این درحالی است که پس از گذشت چند سال از تصویب قانون امور گمرکی، هنوز آیین‌نامه فوق، تصویب و انتشار نیافته است.

۲-۱. تدابیر خطرافزا

۱-۲-۱. پیشگیری وضعی از طریق تجهیز مبادی ورودی و خروجی و مسیرها

ایران به دلیل گستردگی مرزهای خود، همواره با تهدیدات مرزی مواجه بوده است.^۳ موقعیت جغرافیایی کشور که هزاران کیلومتر مرزهای آبی و زمینی مشترک و همجوار با کشورهای قاجاق خیز نظیر امارات، عراق و ترکیه را در پی دارد از یک سو و

۱. گفتنی است، در مواد ۷۰ و ۱۴۳ قانون امور گمرکی نیز با هدف مقابله با استفاده از این اسناد تدابیری اندیشیده شده است.

۲. در همین راستا ر.ک. شیخ‌الاسلامی، عباس، تعامل سازوکارهای اداری و قضایی در زمینه پیشگیری از جرم جعل اسناد دولتی، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم (رویکرد چندنهادی به پیشگیری از وقوع جرم)، معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸، صص. ۲۳۷-۲۵۳.

۳. این درحالی که کشورهای آمریکا و کانادا با وجود ۴۰۰۰ مایل طول مرزی، بیشترین مرز بدون محافظ را در جهان دارند. ر.ک.

- Prokop, Darren, "Smart and Safe Borders: The Logistics of Inbound Cargo Security", The International Journal of Logistics Management, Vol. 15, Issue 2, 2004, p. 65.

تضاد منافع بیشتر کشورهای همسایه در برخورد با قاچاق کالا، از سوی دیگر، فعالیت قاچاق را در کشور را گسترش داده است.^۱ لذا جرایم مرزی نظیر قاچاق مواد مخدر و قاچاق انسان نیز می‌تواند موضوع آن قرار گیرد.^۲ از جمله این اقدامات، نظارت و کنترل می‌باشد.^۳ مطابق بند ۳ ماده ۳ قانون امور گمرکی، مصوب ۱۳۹۰، بازرسی از واحدهای اجرایی گمرکی و نظارت بر عملکرد آنها و ساماندهی کمی و کیفی مبادی ورودی و خروجی از جمله وظایف و اختیارات گمرک می‌باشد.

ناکافی بودن نظارت بر مرزها از جمله علل وقوع قاچاق است^۴ زیرا ناکافی بودن نظارت، سهولت دسترسی به آماج جرم را افزایش می‌دهد. بنابراین بایستی تدابیری اندیشید که بتوان از گذر آنها نظارت بیشتری بر مبادی داشت. افزایش قابل توجه عبور و مرور مرزی در طول پنجاه سال گذشته، و اخیراً ترس از تروریسم، دولت‌ها را وادار کرده است تا روش‌های کنترل مرزی نوینی را طراحی کنند و زمان انتظار و توقف را کاهش دهند.^۵

تا از گذر تدابیر پیشگیری موقعیت مدار و با افزایش خطر، فرصت ارتکاب جرم از بزهکار بالقوه سلب گردد. این اقدامات افزون بر پیشگیری از قاچاق کالا، بر پیشگیری از انواع دیگر قاچاق (قاچاق انسان، قاچاق مواد مخدر و ...) نیز می‌تواند تأثیرگذار باشد.

البته در ایران طی سال‌های اخیر تدابیر مختلفی اتخاذ شده است. بخشی از این اقدامات تحت آیین‌نامه و بخشی دیگر تحت قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی تدوین شده است. به طور مثال، پیش از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مطابق ماده ۶ آیین‌نامه روان‌سازی و سلامت ترانزیت خارجی کالا از کشور، مصوب ۱۳۸۸، مقرر گردیده بود که سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای مسیرهای ترانزیتی را به نیروی انتظامی اعلام کند تا در مسیرهای مذکور نظارت لازم را بر کامیون‌های حامل کالاهای ترانزیتی به عمل آورده و در صورت انحراف کامیون‌ها از مسیر، ضمن هدایت آنها به مسیرهای تعیین شده، مراتب را به سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای اعلام نماید. همچنین مقنن در ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰، کالایی که از مسیر غیرمجاز یا بدون انجام تشریفات گمرکی به قلمرو گمرکی وارد یا از آن خارج

۱. سیف، الهمراد، قاچاق کالا در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷، ص. ۵۶.
۲. Lab, Steven, Crime Prevention: Approaches, Practices and Evaluations, 8th edition, Massachusetts, Waltham, 2014, p. 234.
۳. کنترل مرزها از طریق سه راهبرد اساسی صورت می‌گیرد: راهبرد تهدیدمحور، راهبرد فرصت محور و راهبرد تلفیقی.
۴. Unal, Mehmet, Application of Situational Crime Prevention to Cross-Border Heroin Trafficking in Turkey, University of Cincinnati Ph. D. Thesis, 2009, p. 82.
۵. McLinden, et al (Eds.), Border Management Modernization, Washington, D.C, World Bank, 2011, p. 43.

گردد و کالایی که بدون انجام تشریفات گمرکی یا از مسیرهای غیرمجاز وارد کشور شود و در داخل کشور کشف گردد را قاچاق محسوب کرده است.

ناکافی بودن اقدامات پیشین، نظیر جرم‌انگاری رفتارهای پیش‌گفته و نیز قانون‌مند نبودن برنامه‌های پیشگیری غیرکیفری، منجر به تصویب تدابیر قانونی جدید شد. از سویی دیگر، توسل به فناوری‌های نوین در کنترل مرزها امر اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. تحقیقات صورت‌گرفته در مرز ایران و افغانستان نشانگر این است که استفاده از روش‌های الکترونیک عامل تأثیرگذاری در کنترل مرزها خواهد بود.^۱

بدین‌سان مطابق بند ب ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، با هدف کاهش توقف‌ها و افزایش دقت در کنترل و بازرسی کالا، وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و راه و شهرسازی موظف شدند مبادی ورودی و خروجی و مسیرهای حمل‌ونقل را به امکانات فنی مناسب تجهیز نمایند. از جمله امکانات فنی لازم جهت کنترل کالا در مبادی، دروازه‌های ورود، سیستم‌های پویبگری^۲ نظیر اشعه ایکس و اشعه گاما می‌باشد. این ابزارها با افزایش رؤیت‌پذیری کالا در راستای پیشگیری از وقوع جرم به کار گرفته می‌شوند. افزون بر این، اثر دیگر استفاده از این فناوری‌ها، کاهش زمان توقف از گذر تسریع در امور ورود و خروج می‌باشد.

در همین راستا، مطابق قسمتی از ماده ۱۰ قانون پیش‌گفته، دستگاه‌های عضو ستاد علاوه بر وظایف ذاتی محوله، موظف شدند که حسب مورد با هماهنگی ستاد در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز، نسبت به شناسایی و کاهش نقاط آسیب‌پذیر و نظارت‌های لازم بر مسیرهای ورود و حمل‌ونقل و مراکز نگهداری کالای قاچاق اقدام نمایند. البته این امر مشروط به عدم ممانعت از روند تجارت قانونی شده است.

نظارت بر مرزها در همه کشورها حائز اهمیت است. لذا با هدف مطالعه تطبیقی در مورد نظارت و کنترل مرزها به تدابیر کشور نیوزلند اشاره می‌شود. در نیوزلند، سامانه مدیریت مرزی مشترک جهت مدیریت مرزها^۳ راه‌اندازی شده است. این سامانه توسط گمرک و یکی از وزارت‌خانه‌های نیوزلند توسعه داده شده است. این سیستم مراحل مختلفی دارد که به مرور زمان فعال می‌گردد. مرحله اول آن شامل پنجره تجارت واحد است. گفته شده است که از این طریق فرآیند ورود و خروج کالا به کشور سریع‌تر و هوشمندتر انجام می‌شود. از این رو می‌توان بر مرزهای کشور به خوبی نظارت

۱. محمدی، حمیدرضا؛ و محمد غنجی، «چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر در جنوب غرب آسیا (با تأکید بر ایران، پاکستان و افغانستان)» فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۶.

2. Scanning
3. Joint Border Management System

کرد. این سیستم برای فعالان تجاری نیز سودمند است. از این طریق، فعالیت آنها تسریع می‌شود که این امر می‌تواند کارآیی زنجیره تأمین را نیز افزایش دهد. با استفاده از فناوری های نظارت بر مبادی و مسیرها، به مرور زمان انتظار کاهش نرخ جرم می‌رود. البته در خصوص کارآمدی این ابزارها، برخی معتقدند که کشف نشدن تهدیدات و یا شناسایی نادر تهدیدات نشانگر ضعف این ابزارها است. ابزارهای نظارت بر مبادی و مسیرها، مانند نظارت ویدیویی ممکن است منجر به کاهش جرایم شوند، ولی این نتایج، تنها درباره جرایم مشهود و رؤیت پذیر میسر است. از سوی دیگر، برخی معتقدند این امر میزان بازدارندگی ابزارها را نشان می‌دهد و نه ضعف ابزارها را. لذا مدیران گمرک با اتکا بر اثر بازدارندگی، میزان کنترل فراگیر پایگاه های مرزی را توجیه می‌کنند. اما غافل از اینکه راه‌های دیگری، غیر از راه‌های رسمی که تحت نظارت هستند، برای قاچاق کالا وجود دارد.^۱ پس این امکان وجود دارد که به هر نحو، کالای قاچاق از مبادی رسمی و غیر رسمی وارد کشور شود. بنابراین بایستی اقداماتی جهت نظارت بر مسیرها اعمال نمود. به عنوان مثال از طریق نصب دوربین در جاده‌ها، کنترل وسایل حمل و نقل از طریق ردیاب ماهواره‌ای و ... می‌توان از بروز اندیشه مجرمانه پیشگیری نمود.

بدین سان کنترل مبادی ورودی و خروجی و مسیرهای حمل و نقل به عنوان تدابیری مبتنی بر پیشگیری موقعیت مدار و از گذر افزایش میزان شناسایی و خطر ارتکاب جرم می‌تواند راهکار مناسبی در پیشگیری از تهدیدات مرزی، اعم از قاچاق کالا و جرایم مشابه آن باشد. هرچند همچنان فساد اداری می‌تواند کارآیی این تدابیر را کاهش دهد.

۱-۲-۲. پیشگیری موقعیت مدار از طریق نظام سنجش اعتبار

امروزه فراهم نمودن ابزارهایی جهت شناسایی و معرفی بازرگانان از لوازم اصلی تسهیل تجارت است. یکی از مهم‌ترین این ابزارها، رتبه بندی بازرگانان می‌باشد. البته رتبه بندی اعتباری در حوزه‌های مختلفی چون بورس، بیمه، بانک و سایر حوزه‌های مرتبط با تجارت در سطح داخلی و بین‌المللی نیز کاربرد دارد.

پیش از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، اعتبارسنجی^۲ در نظام بانکی راه‌اندازی شده بود. آثار مثبت اعتبارسنجی در نظام بانکی و همچنین سامانه اتاق ایران موجب شد تا تلاش شود که از این امکان در سایر مراجع اقتصادی نیز بهره گرفته شود.

1. McLinden, et al, Op. cit., p. 71.

2. Credit scoring

اما در این خصوص محدودیت هایی در زمینه مجوزهای قانونی برای گردآوری این اطلاعات وجود داشت؛ زیرا مطابق ماده ۵ قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶، دولت مکلف بود تا این سامانه را در نظام بانکی راه اندازی نماید. بنابراین راه اندازی چنین امکانی در سایر مراجع ضروری نبود. لذا در بند ۶ ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا، با هدف پیشگیری از بروز تخلفات و قاچاق کالا و ارز از طریق مدیریت صدور، تمدید و ابطال کارت بازرگانی، ایجاد سامانه یکپارچه اعتبارسنجی و رتبه بندی اعتباری برای تجارت داخلی و خارجی مقرر گردید. با توجه به وصف تجاری این طرح، وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است با همکاری ستاد و اتاق بازرگانی و صنایع و معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون مرکزی اقدام به ایجاد این سامانه نماید.

سئوالی که در این زمینه به ذهن متبادر می شود، این است که سامانه فوق چه کارکرد پیشگیرانه ای دارد. رتبه بندی اعتباری موجب شفاف سازی اطلاعات بازرگانان خواهد بود. این سامانه کارکردهای مختلفی را در بر دارد. در زمینه پیشگیری، افزون بر پیشگیری از تخلفات و جرایم پولی و بانکی همچون پولشویی، در پیشگیری از قاچاق کالا نیز از گذر نظارت بر بازرگانان تأثیرگذار خواهد بود. لذا با پایش صورت گرفته از گذر سنجش اعتبار، فعالان بازرگانی فاقد اعتبار، نظیر بزهکاران نمی توانند از امکان صدور و تمدید کارت بازرگانی خود بهره بگیرند. همچنین در صورتی که اعتبار یک شخص به دلایلی مورد تأیید سامانه نباشد، امکان ابطال کارت وی وجود دارد. به طور مثال در صورتی که بازرگانی به موجب بند الف ماده ۶۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، با تعلیق موقت یا ابطال دائم کارت بازرگانی خویش مواجه شود، اعتبار وی در سامانه مورد تأیید قرار نخواهد گرفت. درحالی که پیش از این، فرق چندانی میان بازرگان متخلف و بزهکار با بازرگان مقید به قوانین و مقررات وجود نداشت. به عبارت دیگر، این سامانه اشخاص دارای اعتبار را به جامعه معرفی می کند تا فضا برای فعالیت بزهکاران و متخلفین بسته باشد. این امر موجب می شود که اولاً متخلفان و بزهکاران بالقوه در مقابل منفعت حاصله، یعنی معرفی ایشان به عنوان فردی معتبر، از ارتکاب رفتارهای نامشروع پرهیز کنند. ثانیاً افراد پایبند به قوانین و مقررات، جهت افزایش میزان اعتبار خویش، سعی در افزایش پایبندی خود به قوانین و مقررات داشته باشند.

شایان ذکر است که برای شناسایی این افراد می بایست ابزارهای فناورانه مورد استفاده قرار گیرد. امروزه ابزارهای متعددی برای شناسایی افراد طراحی گردیده است. انواع مختلف کارت های بازرگانی مبتنی بر ابزارهای زیست سنجی مورد استفاده قرار می گیرد. لذا پیشنهاد می شود از فناوری های نوین نظیر فناوری های مبتنی بر

زیست‌سنجی^۱ (شناسایی چهره و ...) در کنترل کارت بازرگانی استفاده شود تا امکان سوءاستفاده سایرین از کارت بازرگانی به حداقل ممکن برسد.

۲. چالش‌ها

برای اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرم نیازمند ابزارهایی هستیم. این ابزارها پیش از این عمدتاً سنتی و فنی بودند. اما تدابیر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نشان می‌دهد که باید از فناوری‌ها در پیشگیری از جرایم بهره‌برداری نمود.^۲ البته این فناوری‌ها با چالش‌هایی مواجه‌اند که شناخت آنها در اجرایی شدن تدابیر مؤثر خواهد بود.

۲-۱. چالش‌های مدیریتی - اجرایی

یکی از چالش‌های اصلی در اجرای تدابیر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، بحث تصویب آیین‌نامه‌ها و تخصیص بودجه می‌باشد. با وجود مشکلات ساختاری موجود، تا زمان نگارش این سطور، هیچ یک از آیین‌نامه‌های تدابیر پیشگیرانه قانون تصویب نشده‌اند.^۳ این مشکل تنها برای قانون فوق نیست. بلکه اجرای تدابیر قانون امور گمرکی، مصوب ۱۳۹۰ نیز با مشکلاتی همراه است. مطابق ماده ۹ قانون امور گمرکی:

«گمرک موظف است امکانات به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات را با رعایت قوانین تجارت الکترونیک و مدیریت خدمات کشوری در اجرای وظایف خود فراهم آورد.

تبصره - وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است ظرف شش ماه از تاریخ تصویب این قانون آیین‌نامه گمرک الکترونیکی را با همکاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه کند و به تصویب هیأت وزیران برساند.»

پس از گذشت دو سال از تصویب این قانون، آیین‌نامه گمرک الکترونیک به تصویب هیأت وزیران نرسیده است.

1. Biometric

۲. مطابق بند ۹ از فصل ششم پیوست کلی قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تجدیدنظر شده کیوتو در مورد ساده و هماهنگ‌سازی تشریفات گمرکی، مصوب ۱۳۸۹، گمرک به منظور گسترش اعمال کنترل‌های گمرکی باید از فناوری اطلاعات و تجارت الکترونیکی حداکثر بهره‌برداری را نماید.
۳. گفتنی است که به‌جز «آیین‌نامه جذب، انتصاب و پرداخت فوق‌العاده ویژه رؤسا و اعضای شعب سازمان تعزیرات حکومتی»، هیچ‌یک از آیین‌نامه‌های قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مورد تصویب قرار نگرفته‌اند. این آیین‌نامه به استناد بند ب و تبصره ۱ مواد ۱۱ و ۷۶ قانون پیش‌گفته در آذرماه ۱۳۹۳ ابلاغ شده است.

در سال ۱۳۸۹ خرید هر دستگاه اشعه ایکس هزینه ای بالغ بر ۵ میلیارد تومان در پی داشته است.^۱ از این رو باید ردیف مستقلی در بودجه کشور برای خریداری تجهیزات در نظر گرفت. البته برای کاهش هزینه ها، در روابط میان مرزهای کشورهای همجوار می توان روش کم هزینه تری را اتخاذ نمود. بدین صورت که ضمن توافق با کشورهای نظیر عراق، ترکیه، پاکستان و افغانستان از امکانات گمرکی هر کدام از کشورها، دیگری نیز بتواند استفاده کند. از آنجا که تهیه این امکانات نیازمند صرف بودجه هنگفتی است، پیشنهاد می شود به جای خرید دو دستگاه، یک دستگاه در بین مرز هر دو کشور نصب شود، به گونه ای که از هر دو طرف امکان نظارت بر بازرسی وجود داشته باشد. در همین راستا، دو کشور لیبی و تونس توافق کرده اند تا یک دستگاه پوینده اشعه ایکس با امکان مشاهده هر دو طرف در محل اتصال مرز دو کشور نصب کنند؛ بنابراین هنگامی که کارمندان یکی از طرفین در حال بازرسی است، طرف مقابل نیز تصویر را مشاهده می نماید.^۲ البته بایستی تدابیری جهت مقابله با سوءاستفاده احتمالی کارکنان طرف مقابل اندیشید. هرچند در کارآیی این روش نیز تردیدهایی وجود دارد.

در کنار مشکل زیرساخت ها، یکی دیگر از مشکلات موجود پس از تهیه طرح هایی در سطح ملی، امتناع دستگاه های دیگر در خصوص استفاده از آن سامانه است. لذا بایستی به مدیریت پیشگیری از جرم توجه داشت. از این رو جهت جلوگیری از بروز اختلافاتی از این قبیل، مطابق تبصره بند الف ماده ۶ کلیه دستگاه های مرتبط با تجارت خارجی موظف شدند با اجرا و بهره برداری از این سامانه به ارائه و تبادل اطلاعات از طریق آن اقدام نمایند. با توجه به عبارات تبصره به نظر می رسد که نهادهایی چون اتاق بازرگانی و اتاق تعاون نیز فعالیت هایی چون واردات، صادرات، توزیع کالاهای وارداتی و تبادل اطلاعات مالی فعالیت تجاری خود را باید از طریق این سامانه انجام دهند.

نکته دیگر اینکه، هر چه میزان تعامل و هماهنگی نهادها و کنش گران با یکدیگر عمیق تر و گسترده تر باشد، انتظار می رود که احتمال دستیابی به موفقیت در مدیریت آن نهاد نیز بیشتر شود. رسیدن به چنین تعاملی در پروژه هایی در سطح ملی، به دلیل مشارکت چندنهادی در پیشگیری از جرم می تواند کمی دشوار و چالش برانگیز باشد. از آنجا که در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، هر یک از قوای سه گانه نماینده ای دارند، مدیریت عملکرد ستاد امری ضروری می نماید. لذا به منظور هماهنگی و نظارت بر اجرای وظایف مربوط به پیشگیری از جرم، مطابق ماده ۴ قانون پیش گفته، ستاد می تواند

۱. گمرک ایران، «تأکید معاون پارلمانی رییس جمهور بر اصل هشتادوینجی شدن لایحه امور گمرکی»، نشریه گمرک ایران، شماره ۵۲۷، ۱۳۸۹، ص. ۶.

2. Ibid, p. 59.

حسب مورد کارگروه‌های کارشناسی از قبیل کارگروه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز متشکل از نمایندگان دستگاه‌های عضو ستاد تشکیل دهد. مقنن در تبصره ۱ ماده ۴ قانون، به رویکرد بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی در زمینه واگذاری مسئولیت پیشگیری از جرم به قوه قضاییه توجه داشته است. چرا که نگاه ویژه قانون به تدابیر پیشگیری از جرم نیازمند اختصاص یک رهبر متخصص در پیشگیری از جرم به آن بود؛ تا این تدابیر، جنبه عملیاتی بهتری پیدا کند. برای نیل به این هدف، معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه، در ستاد مرکزی صاحب کرسی ویژه‌ای شد. بدین ترتیب مطابق تبصره ۱ ماده ۴ قانون، معاونت مذکور مسئولیت کارگروه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز را عهده‌دار شد.^۱

۲-۲. چالش حقوق بشری

افزون بر چالش‌های فوق، با چالش حقوق بشری نیز مواجه هستیم. پیشگیری از قاچاق کالا به عنوان یک جرم اقتصادی مبانی متعددی دارد. مطابق مبنای حقوق بشری این تدبیر، هر اندازه فساد و جرم اقتصادی کمتر ارتکاب یابد، گامی به سوی توسعه و برابری افراد و در نهایت نیل به حقوق بشر برداشته خواهد شد.^۲ حال آنکه برخی از اقدامات پیشگیرانه می‌تواند منجر به نقض حقوق بشر شود. در این صورت، برای حفظ حقوق بشر اقدام به نقض این حقوق کرده‌ایم.

استیون لب در چاپ ۲۰۱۴ کتاب خود بعد از بازشناسی پاسخ‌های رونالد کلارک به انتقادات مطرح شده نسبت به پیشگیری موقعیت‌مدار، یکی دیگر از ایرادات را از زبان وُن‌هیرش و دیگران مطرح می‌کند. ایشان معتقدند که برخی از شیوه‌های پیشگیری موقعیت‌مدار بیش از حد کنجکاوانه بوده و عملاً با ایفای نقش «برادر بزرگ» فعالیت سایرین را تحت نظر دارند.^۳ هرچند مردم حاضر به تسلیم برخی آزادی‌های خود و نیز تحمل دردسرهایی برای خود (در زمینه‌های خاص) در برابر حفاظت از بزه‌دیده شدن هستند؛ اما سوءظن نسبت به فناوری‌های نوین در خصوص رعایت آزادی‌های افراد، موجب سخت شدن افزایش پوشش نظارت دولتی می‌شود.^۴

۱. مطابق ماده ۱۲ قانون امور گمرکی، مصوب ۱۳۹۰ «به منظور تسهیل و تسریع در انجام تشریفات گمرکی در مبادی ورودی و خروجی، نمایندگان وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مسئول سایر کنترل‌ها موظفند تحت نظارت گمرک اقدام نمایند.»

۲. توسلی‌زاده، توران، پیشگیری از جرایم اقتصادی، انتشارات جنگل، ۱۳۹۲، ص. ۸۵.

3. Lab, Op. cit., p. 227.

4. Clarke, Ronald, Seven Misconceptions of Situational Crime Prevention, In: Tilley, Nick (ed), Handbook of Crime Prevention and Community Safety, Cullompton, Devon, Willan Pub, 2005, p. 61.

تدابیری از قبیل بازرسی در مبادی ورودی و خروجی، نصب ردیاب در خودرو و شناور و نصب برچسب شناسایی خودکار بر کالا اطلاعات اشخاص زیادی را گردآوری می‌کنند. بنابراین نیازمند اتخاذ تدابیری هستیم که با تعرض به حریم خصوصی افراد و افشای اطلاعات آنها مقابله کند؛ وگرنه ابزارهای پیشگیری از وقوع جرم در عمل به پوششی برای کنترل افراد تبدیل خواهد شد و نتیجه طبیعی این عمل تعرض به حریم خصوصی^۱ افراد، انتقال احساس ناامنی مصنوعی به شهروندان و کاهش مشارکت آنان در برنامه‌های پیشگیرانه خواهد بود.^۲ نگرانی‌های فوق از جمله دلایلی بود که موجب شد تبصره ۱ ماده ۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تصویب گردد. مطابق این تبصره «هرگونه دسترسی غیرمجاز به اطلاعات سامانه‌های راه‌اندازی شده به موجب این قانون و افشای اطلاعات آنها جرم است و مرتکب به مجازات از شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌شود.» این تبصره دو عمل را جرم دانسته است. اول، دسترسی غیرمجاز به اطلاعات سامانه‌های راه‌اندازی شده و دوم، افشای اطلاعات آنها. بنابراین حتی اشخاصی که دارای حق دسترسی به سامانه هستند نیز مشمول قسمت اخیر تبصره قرار می‌گیرند.

۲-۳. چالش‌های فنی - کاربردی

علاوه بر چالش‌های اداری، بودجه‌ای و حقوق بشری، خود این ابزارها دارای محدودیت‌های کاربردی هستند. به طور مثال، دستگاه اشعه ایکس و گاما ایرادهایی در شناسایی دارند. افزون بر هزینه بالای این دستگاه‌ها، نداشتن توانایی کشف همه تهدیدات و نداشتن توانایی تفکیک بین محموله‌های انبوه و متراکم از جمله ایرادات این دستگاه‌هاست. حتی گفته شده است که همه این دستگاه‌ها در شناسایی تهدیدات زیستی با مشکلاتی مواجه هستند.^۳ لذا کارآیی لازم جهت پیشگیری از قاچاق این نوع تهدیدات را نخواهند داشت.

۱. پژوهشگران متعددی حریم خصوصی را از یک بعد تعریف کرده‌اند. مطابق یکی از این تعاریف، حریم خصوصی «قلمروی از اطلاعات و متعلقات هر فرد است که آن فرد نوعاً یا عرفاً یا با اعلام قبلی به نحو معقولی انتظار عدم دسترسی دیگران به اطلاعات مربوط به آن و مصونیت از ورود، نگاه و نظارت دیگران و یا هرگونه تعرض نسبت به آن قلمرو را دارد». ر.ک. محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات؛ مطالعه کیفی در حقوق ایران، ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۹، ص. ۳۵.

۲. ابراهیمی، شهرام؛ و ابراهیم رجی، «پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی و گستره محدودیت‌های آن»، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۳، ۱۳۸۹، ص. ۳۲.

3. Wulf, Luc de; and José Sokol (eds.), Customs Modernization Handbook, Washington D.C, World Bank, 2005, p. 277.

یکی از مشکلات موجود در ردیابی وسایل نقلیه، از کار انداختن دستگاه‌ها به صورت عمدی است. اخیراً تصمیم گرفته شده است که به شرکت‌هایی که رانندگان آنها ردیاب را خراب می‌کنند، تسهیلات بیمه‌ای تعلق نگیرد. همچنین مقرر شده است بانک اطلاعات جی‌پی‌اس جهت استفاده در گمرکات سراسر کشور ایجاد شود و جی‌پی‌اس بر روی کامیون‌های ورود موقت در گمرکات ورودی نصب شود تا از این اطلاعات در برنامه مدیریت ریسک مدیران گمرکات سراسر کشور بهره‌برداری شود.^۱

نکته مهمی که بایستی در استفاده از ابزارهای ردیابی در نظر داشت، استفاده از ردیاب‌های ناآشکار است. در آمریکا، کارکنان برخی از کشتی‌ها موقعیت یاب را غیرفعال می‌کردند؛ از این رو صاحبان کشتی‌های باارزش از موقعیت یاب ناآشکار استفاده کردند.^۲ در ایران نیز عده‌ای ردیاب‌ها را از کار می‌اندازند. بنابراین باید به آشکار نبودن این امکانات و اتخاذ تدابیری در راستای جلوگیری از غیرفعال‌سازی آنها توجه نمود.

محدودیت تبادل اطلاعات با ماهواره در مکان‌های بسته و تونل‌ها و ... از جمله ایرادات ابزارهای ردیابی است. همچنین ایرادات اساسی هم نسبت به ابزارهای شناسایی مطرح می‌شود. این که نمی‌توان از آنها انتظار زیادی داشت؛ چرا که صرفاً آن دسته از محتویاتی را شناسایی می‌کنند که یا وارد محل بازرسی می‌شود و یا از آن خارج می‌شود.^۳ بنابراین در مکان‌هایی که به طور مثال با دستگاه خوانش‌گر رادیویی تجهیز نشده‌اند، استفاده از این برچسب فایده عملی نخواهد داشت.^۴

۲-۴. جابه‌جایی بزهکاری؛ چالشی پس از اجرای برنامه‌های پیشگیری از

وقوع جرم

جابه‌جایی یکی از مشکلات پیشگیری موقعیت‌مدار جرم عنوان شده است. عده‌ای معتقدند که برخی از برنامه‌های پیشگیری از وقوع جرم بر روی مکان‌های خاصی متمرکز می‌شوند. از این مکان‌ها عمدتاً با عنوان نقاط جرم‌خیز/ پرتلاطم یاد می‌شود. اما

۱. جهت مشاهده خبر ر.ک. <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930515001442>

2. Coughlin, John, *Cargo Crime Security and Theft Prevention*, Boca Raton, Taylor & Francis, 2013, p. 39.

3. Zhang, Sheldon, *Smuggling and Trafficking in Human Beings: All Roads Lead to America*. Westport, Praeger Publishers, 2007, p. 151.

۴. به رغم امنیت بالای سامانه بازرسی با امواج رادیویی (RFID)، ایرادات دیگری در بحث تصدیق اعتبار دارد. بررسی این بحث خارج از حوصله این نوشتار است. لذا جهت مطالعه بیشتر در خصوص مشکلات امنیتی این سامانه به ر.ک. عسگری رکن‌آبادی، زهرا، رویکردی جهت اعمال امنیت در دسترسی فیزیکی به مراکز داده مبتنی بر فناوری RFID، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فنی دانشگاه پیام نور استان تهران، ۱۳۹۱.

شواهد متقنی مبنی بر جابه‌جایی فضایی جرم به مکان‌های دیگر دیده نشده است.^۱ مخالفان معتقدند اگر فرصت ارتکاب جرم در یک مکان از بین برود، مطابق فرآیند «جابه‌جایی»، مواردی چون زمان یا مکان ارتکاب جرم و یا حتی بزه‌دیده تغییر خواهد یافت. جابه‌جایی را در دسته‌های مختلفی تقسیم‌بندی کرده‌اند. مطابق یکی از این طبقه‌بندی‌ها، جرم در پنج طریق اصلی زیر در حال حرکت است:

الف- جابه‌جایی جغرافیایی: جرم می‌تواند از یک موقعیت به موقعیت دیگری انتقال یابد؛ ب- جابه‌جایی زمانی: جرم می‌تواند از یک زمان به زمان دیگری انتقال یابد؛ پ- جابه‌جایی آماج: جرم می‌تواند از یک آماج به آماج دیگری انتقال یابد؛ ت- جابه‌جایی راهبردی (تاکتیکی): یک روش ارتکاب جرم می‌تواند جایگزین دیگر روش ارتکاب جرم شود؛ ث- جابه‌جایی نوع جرم: یک نوع از جرم می‌تواند جایگزین نوع دیگری شود.^۲ به طور مثال فردی که از طریق مبادی رسمی قصد قاچاق کالا داشته، از طریق مبادی کنترل‌نشده اقدام به قاچاق می‌کند؛ فردی که مبادرت به قاچاق تلویزیون می‌کند، به قاچاق تلفن همراه دست خواهد زد و فردی که با استفاده از خودرو اقدام به قاچاق می‌نمود، با استفاده از حیواناتی نظیر شتر^۳ قاچاق خواهد کرد. تدابیر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز عمدتاً ناظر بر مبادی رسمی و گمرکی می‌باشد. در حالی که بزهکاران، به‌ویژه بزهکاران یقه‌سفید از راه‌هایی غیر از این مبادی جهت ارتکاب قاچاق کالا استفاده می‌کنند. البته هر چند ترس از جابه‌جایی نتیجه اجتناب‌ناپذیر پیشگیری موقعیت‌مدار است^۴ اما به نظر می‌رسد که در عمل، یافته‌های متقنی در خصوص تأیید این فرضیه در همه فروض یادشده وجود نداشته باشد. به اعتقاد برخی از جرم‌شناسان، این پدیده بیشتر در نظریه‌ها جای دارد تا در پژوهش‌هایی بر پایه شواهد عینی؛ مگر در موارد خاص و جابه‌جایی به صورت اندک. حتی در مواردی که جابه‌جایی واقع می‌شود، ممکن است جرم اصلاً واقع نشود.^۵

1. Weisburd, David; Bernasco, Wim; and Gerben Bruinsma (eds), *Putting Crime in its Place: Units of Analysis in Geographic Criminology*, New York, Springer, 2009, p. 17.
۲. فلسون، مارکوس؛ و رونالد وی کلارک، فرصت و بزهکاری: نگرشی کاربردی برای پیشگیری از بزهکاری، ترجمه محسن کلانتری و سمیه قزلباش، زنجان، آذر کلک، ۱۳۸۹، ص. ۶۴.
۳. گفتنی است که یکی از روش‌های قاچاق کالا، آموزش طی مسیر مشخص به حیواناتی نظیر شتر و استفاده از آن برای جابه‌جایی کالا می‌باشد.
4. Bullock, Karen; Clarke, Ronald; and Nick Tilley, *Situational Prevention of Organised Crimes*, Willan Pub, 2010, p. 5.
۵. محمدنسل، غلامرضا، «اصول و مبانی نظریه فرصت جرم»، فصلنامه حقوق، دوره ۳۷، شماره ۳، ۱۳۸۶، ص. ۳۱۷.

نتیجه‌گیری

امروزه گسترش گفتمان جرم‌شناسی و شاخه‌های کاربردی آن در تلفیق با پیشرفت فناوری موجب پیشرفت متقابل این دو علم شده است. فناوری برای پیشبرد پیشگیری از وقوع جرم توسعه می‌یابد و جرم‌شناسی پیشگیری با استفاده از ابزارهای مبتنی بر فناوری، در پی کاهش نرخ وقوع جرایم در سطح وسیع‌تری است. لذا باید از این پس ابزارهای پیشگیری موقعیت مدار را به ابزارهای سنتی، ابزارهای فنی و ابزارهای فناورانه دسته‌بندی نمود.

البته طرفداران پیشگیری اجتماعی معتقدند که انواع مختلف پیشگیری موقعیت‌مدار، مسکنی بیش نیست و لذا قادر به کنترل کامل جرم نمی‌باشد. از این رو پیشگیری موقعیت‌مدار نمی‌تواند مشکلات زیربنایی بزه و بزهکاری را حل کند؛ درحالی که باید به تدابیری نظیر آموزش، بهداشت، اشتغال توجه داشت که بتواند مشکلات ریشه‌ای بزه و بزهکاری و علل وقوع آن را از میان ببرد. بدین‌سان استفاده از ابزارهای فرصت‌زدای پیشگیری از وقوع جرم صرفاً موجب جلوگیری از گذار از اندیشه به فعل خواهد شد. اما همچنان اندیشه‌های ارتکاب جرم در ذهن بزهکار بالقوه باقی خواهد ماند. از این رو وی به دنبال فرصت‌هایی خواهد بود تا اندیشه نامشروع خویش را بروز دهد.

در سویی دیگر، شاهد پیشرفت تدابیر پیشگیری موقعیت‌مدار از جرم نیز هستیم. در مورد قاچاق کالا، پیش از این سخن از پیشگیری از قاچاق کالا با استفاده از تدابیر سنتی نظیر حفر خندق، نصب سیم خاردار، ایجاد حائل‌های مرزی، کنترل انسانی و کشیدن دیوار می‌شد. با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، فصل دوم قانون، به پیشگیری از جرم اختصاص یافت. در این فصل مقنن با اتخاذ تدابیری که عمدتاً رویکردی موقعیت‌مدار دارند، درصدد پیشگیری از قاچاق کالا و ارز برآمده است. امروزه با اینکه لزوم اتخاذ تدابیر سنتی زیر سؤال نرفته، اما غلبه استفاده از ابزارهای فرصت‌زدای مبتنی بر فناوری بیشتر شده است. لذا در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۳۹۲ نیز مشاهده می‌کنیم «پیشگیری وضعی فناورانه» بر سایر تدابیر پیشگیرانه وضعی به نحو محسوسی غلبه دارد. لذا مقنن از گذر برنامه‌هایی با کارکرد یکپارچه سازی اطلاعات، الکترونیکی کردن اسناد و نظارت فناورانه بر مبادی ورودی و خروجی و مسیرها درصدد پیشگیری از قاچاق کالا می‌باشد. بررسی تدابیر پیشگیرانه فوق‌نشان می‌دهد که این تدابیر عمدتاً بر پایه افزایش تلاش و افزایش خطر ارتکاب جرم قابل تحلیل هستند. هرچند این روش‌ها در برخی موارد هم‌پوشانی دارند و لذا امکان خلط هریک از تدابیر با دیگری وجود دارد.

تدابیر پیشگیرانه قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عمدتاً ناظر بر پیشگیری از جرایم بزهکاران یقه‌آبی و بزهکاری‌های غیرسازمان‌یافته در منطقه خاصی از کشور می‌باشد؛ در حالی که، با وجود گستردگی قاچاق سازمان‌یافته کالا و همچنین فرصت‌های موجود برای یقه‌سفیدان، ایجاد تدابیر بیشتری ضروری می‌نماید. افزون بر این، تنوع تدابیر پیشگیرانه، وجود متولیان و کنش‌گران متعدد از یک سو و گستردگی شبکه قاچاق و طول‌مرز جغرافیایی کشور از سویی دیگر ایجاد نهاد مدیریتی یکپارچه‌ای را جهت پیشگیری از این جرم توجیه می‌نماید. در غیر این صورت، وجود تعارض در اقدامات کنش‌گران موجب ضعف یا شکست برنامه‌های پیشگیرانه خواهد شد و در نهایت، اقدامات صورت‌گرفته صرفاً منجر به تحمیل بار مالی، نتایج نامطلوب، اتلاف وقت و شکست سیاست‌هایی خواهد شد که چه‌بسا می‌توانست با مدیریت کارآمد و مبتنی بر اصول مدیریتی، نتایج پرثمری داشته باشد. از این رو جهت اجرای برنامه‌های پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، با توجه به تجارب کسب‌شده، جهت عملیاتی شدن و فراتر از آن، جهت اثربخشی و کارایی اقدامات، ضرورت وجود نهاد مدیریتی جامع و هدفمند با قدرت اجرایی بالا احساس می‌شود. هرچند ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در حال حاضر این وظیفه را بر عهده دارد، اما گذشت بیش از یک‌سال از تصویب قانون و اجرایی نشدن بسیاری از تدابیر پیشگیرانه آن نشانگر این است که افزون بر اینکه عزم ملی در این زمینه وجود ندارد، ستاد نیز از قدرت بالایی برخوردار نیست.

منابع

- ابراهیمی، شهرام، جرم‌شناسی پیشگیری، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- _____، و ابراهیم رجبی، «پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی و گستره محدودیت‌های آن»، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۳، ۱۳۸۹.
- احمدی، عبدالله، جرم قاچاق یا آنومی اقتصادی، نشر میزان، ۱۳۸۵.
- استانوف، جی، «تشکیل و توسعه پایگاه ثبت اداری بلغارستان»، ترجمه مهناز دردی‌منش، بررسی‌های آمار رسمی ایران، شماره ۶۱، ۱۳۸۳.
- بچر، ژان لوک؛ و نیکلا کلوز، «جرم اقتصادی و کنترل آن»، ترجمه شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۶۱، ۱۳۸۶.
- توسلی‌زاده، توران، پیشگیری از جرایم اقتصادی، انتشارات جنگل، ۱۳۹۲.
- خانعلی‌پور واجارگاه، سکینه، پیشگیری فنی از جرم، نشر میزان، ۱۳۹۰.
- روحانی، والاعلی، «بررسی روش‌های یکپارچه‌سازی سیستم‌های جامع و ارائه راهکار ترکیبی»، چهارمین همایش ملی تجارت الکترونیکی، تهران، ۱۳۸۶.
- سلاجقه، سعادت، بررسی رویکرد پیشگیری از جرم در قوانین امور گمرکی با تأکید بر قانون جدید امور گمرکی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز (واحد بین‌الملل)، ۱۳۹۱.
- سیف، اله‌مراد، قاچاق کالا در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- شیخ‌الاسلامی، عباس، تعامل سازوکارهای اداری و قضایی در زمینه پیشگیری از جرم جعل اسناد دولتی، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم (رویکرد چندنهادی به پیشگیری از وقوع جرم)، معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸.
- صفاری، علی، «مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم»، تحقیقات حقوقی، شماره ۳۴-۳۳، ۱۳۸۰.
- عسگری رکن‌آبادی، زهرا، رویکردی جهت اعمال امنیت در دسترسی فیزیکی به مراکز داده مبتنی بر فناوری RFID، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فنی دانشگاه پیام نور استان تهران، ۱۳۹۱.
- فصیحی، حبیب‌اله؛ و جمشید منصور قناعی، بررسی وضعیت قاچاق کالا در ایران و چند کشور متناظر، جلد دوم: ترکیه، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، معاونت پژوهش و آمار و اطلاعات، ۱۳۸۸.
- فلسون، مارکوس؛ و رونالد کلارک، فرصت و بزهکاری: نگرشی کاربردی برای پیشگیری از بزهکاری، ترجمه محسن کلانتری و سمیه قزلباش، زنجان، آذر کلک، ۱۳۸۹.

- گل پرور، حسن، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم قاچاق و جرایم گمرکی، رساله دکتری، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹.
- گمرک ایران، «تأکید معاون پارلمانی رئیس جمهور بر اصل هشتادوپنجمی شدن لایحه امور گمرکی»، نشریه گمرک ایران، شماره ۵۳۷، ۱۳۸۹.
- محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات؛ مطالعه کیفی در حقوق ایران، ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.
- محمدنسل، غلامرضا، «اصول و مبانی نظریه فرصت جرم»، فصلنامه حقوق، دوره ۳۷، شماره ۳، ۱۳۸۶.
- محمدی، حمیدرضا؛ و محمد غنجدی، «چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر در جنوب غرب آسیا (با تأکید بر ایران، پاکستان و افغانستان)» فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۸۵.

- Bullock, Karen; Clarke, Ronald; and Nick Tilley, *Situational Prevention of Organised Crimes*, Willan Pub, 2010.
- Clarke, Ronald, *Seven Misconceptions of Situational Crime Prevention*, In: Tilley, Nick (ed), *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*, Cullompton, Devon, Willan Pub, 2005.
- Coughlin, John, *Cargo Crime Security and Theft Prevention*, Boca Raton, Taylor & Francis, 2013.
- Felson, Marcus; and Ronald Clarke, *Opportunity Makes the Thief: Practical Theory for Crime Prevention*, Home Office, Policing and Reducing Crime Unit, Research, Development and Statistics Directorate, London, 1998.
- Gascó, Mila, *Proceedings of the 12th European Conference on e-Government*, UK, Academic Conferences Limited, 2012.
- Kelepouris, Thomas; Pramataris, Katerina; and Georgios Doukidis, "RFID-Enabled Traceability in the Food Supply Chain", *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 107, 2007.
- Lab, Steven, *Crime Prevention: Approaches, Practices and Evaluations*, 8th edition, Massachusetts, Waltham, 2014.
- Mack, Dennis; Johnson, Joe; and Paul Reithmeier, *Method and Computer Program Product for Providing Paperless Customs Documentation*, US Patent 20080255863 A1, 2008.

-
- McLinden, et al (Eds.), Border Management Modernization, Washington, D.C, World Bank, 2011.
  - Mesko, Gorazd; Dobovsek, Bojan; and Branko Azman, "Prevention of Corruption: Slovenian Perspective", In: Caneppele, Stefano; and Francesco Calderoni, Organized Crime, Corruption and Crime Prevention, Springer International Publishing, 2014.
  - O'Brien, James, Management Information Systems, 10th edition, New York, McGraw-Hill/Irwin, 2011.
  - Pickering, Sharon; and Leanne Weber, "Borders, Mobility and Technologies of Control", In: Pickering, Sharon; and Leanne Weber (eds), Borders, Mobility and Technologies of Control, Dordrecht, Springer Netherlands, 2006.
  - Prokop, Darren, "Smart and Safe Borders: The Logistics of Inbound Cargo Security", The International Journal Of Logistics Management, Vol. 15, Issue 2, 2004.
  - Sellen, Abigail, The Myth of the Paperless Office, Massachusetts, MIT Press, 2002.
  - Telep, Cody; et al, "Displacement of Crime and Diffusion of Crime Control Benefits in Large-Scale Geographic Areas: A Systematic Review", Journal of Experimental Criminology, Vol. 10, Issue 4, 2014.
  - Themistocleous, Marinos; and Gail Corbitt, "Is Business Process Integration Feasible?", Journal Of Enterprise Information Management, Vol. 19, Issue 4, 2006.
  - Tilley, Nick, Crime Prevention, Cullompton, Portland, Willan, 2009.
  - _____, Crime Prevention and System Design, Handbook of Crime Prevention and Community Safety, Willan, 2005.
  - Unal, Mehmet, Application of Situational Crime Prevention to Cross-Border Heroin Trafficking in Turkey, University of Cincinnati Ph. D. Thesis, 2009.
  - Weisburd, David; Bernasco, Wim; and Gerben Bruinsma (eds), Putting Crime in its Place: Units of Analysis in Geographic Criminology. New York, Springer, 2009.
  - Wulf, Luc de; and José Sokol (eds.), Customs Modernization Handbook, Washington D.C, World Bank, 2005.

-
- Zhang, Sheldon, Smuggling and Trafficking in Human Beings: All Roads Lead to America. Westport, Praeger Publishers, 2007.